

TRADICIONALNI MUZIČKI INSTRUMENT DŽUMBUŠ – NOVOPAZARSKI BENDŽO I PRIMJENA U NASTAVI MUZIČKE KULTURE¹

Naka Nikšić

Univerzitet u Beogradu,
Učiteljski fakultet,
Nastavno odeljenje Novi Pazar
E-mail: naniknp@yahoo.com

Originalni naučni rad

Sažetak: U radu se iznose podaci empirijskog istraživanja tradicije sviranja na instrumentu džumbuš u Novom Pazaru. Istraživanje je sprovedeno 2020. godine i njime su obuhvaćeni nosioci ovog elementa nematerijalnog kulturnog naslijeđa. Prikupljeni podaci pružaju nam značajna saznanja o građi instrumenta, zglašavanju žica, načinu sviranja, oblicima muziciranja, značaju i prilikama u kojima se pjevalo i pjeva uz sviranje na ovom instrumentu i pjesmama koje se izvode uz njegovu pratnju. Cilj rada je sagledavanje ovog instrumenta, muziciranja na njemu i mogućnosti primjene kao sadržaja u nastavi muzičke kulture, te njegovo predstavljanje stručnoj i široj javnosti.

Ključne riječi: muzička tradicija, muzički instrument, džumbuš, bendžo, Novi Pazar, sadržaji u nastavi muzičke kulture.

Uvod

U Novom Pazaru je tokom XX vijeka postojao oblik zabave koji se nazivao *džumbus*. Naziv potiče od turske riječi *cümbüş* koja u prijevodu znači zabava, veselje (Đinđić, Teodosijević & Tanasković, 1997: 195). Intenzivno se praktikovao do kraja osamdesetih godina i dugo je bio vid veselja u kojem su se odvojeno zabavljali muškarci i žene. Nezaobilazan instrument na tzv. muškom džumbusu bio je instrument koji Novopazarci u svakodnevnom govoru nazivaju bendžo (žičani instrument koji su tamnoputi robovi donijeli u Ameriku), a koji je, zapravo, *cümbüş* (čita se džumbuš) – instrument turskog porijekla. Njega je tridesetih godina XX vijeka konstruisao Zejnel

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“, br. 481 (2020), čiju je realizaciju podržalo Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije.

Abidin Džumbuš² (Slika 1) sa namjerom da napravi čvrst instrument, lak za nošenje, na kome je brzim mijenjanjem vratova, podjednako bilo moguće svirati orijentalnu i zapadnu muziku (Ederer, 2007). Danas se, pored džumbuša koji je inicijalno konstruisan po uzoru na ut³ i koji se naziva standardni džumbuš, proizvode i druge vrste po uzoru na žičane instrumente zastupljene u turskoj muzičkoj tradiciji, kao što su divan-džumbuš, saz-džumbuš, džumbuš-tambura, džumbuš-gitara, bendžo-džumbuš, džura-džumbuš...

Ovaj instrument je, shodno društvenim prilikama, dobijao i gubio primat u turskoj muzici. Četrdesetih i pedesetih godina XX vijeka bio je veoma popularan, dok šezdesetih, sa jačanjem arapskog kulturnog utjecaja u Turskoj, gubi primat u odnosu na ut. On je u Turskoj, danas, markiran kao „instrument Drugih“ i više zastupljen u sviranju muzičara koji pripadaju manjinskim narodima, pogotovu Roma i Kurda (vidjeti audi-video snimke u AFI, 2011), nego etničkih Turaka (Ederer, 2007). Međutim, na drugoj strani svijeta, u Sjedinjenim američkim državama, kao i određenim državama Evrope, raste njegova popularnost, te se on, danas, može čuti, kako u kompozicijama umjetničke, tako i u različitim žanrovima popularne muzike⁴.

² Izumitelj instrumenta džumbuš, Zejnel Abidin Džumbuš (*Zeynel Abidin Cümbüş*), rođen je u Makedoniji, u Skoplju 1881. godine, u porodici proizvođača i trgovaca oružjem, koja se neposredno prije izbivanja Prvog svjetskog rata preselila u Tursku i prebacila proizvodnju oružja iz Skoplja u Izmir. Učestvovao je u bici na Čanakalama 1915. godine, te je, po povratku u Istanbul, izjavio da neće nastaviti porodičnu tradiciju proizvodnje i prodaje oružja. Godine 1922. otvara prodavnicu muzičkih instrumenata u Istanbulu, a potom i Izmiru. Premda nije bio obrazovan muzičar, imao je sklonosti ka konstruisanju muzičkih instrumenata. Na jednoj večeri 1930. godine bio je u prilici da Mustafi Kemalu Ataturku (*Mustafa Kemal Atatürk*) pokaže jedan od svojih izuma – instrument bez prago-va, sa 6 pari žica i okruglim tijelom od aluminijuma na kome je podjednako bilo moguće svirati alturka i alafranga muziku. Ataturk je, kao reformator, u to vrijeme tražio puteve modernizacije u Turskoj u svim oblastima, pa i u umjetnosti, te je deset dana kasnije upriličio susret na kome je Zejnel Abidinov sin Džemal svirao na ovom instrumentu (Ederer, 2007). Ataturk je, slušajući sviranje na njemu, rekao: „Gdje se god bude pojavio (džumbuš) širiće zabavu. Otuda će ime ovog instrumenta biti zabava“, odnosno na turskom džumbuš. Zejnel Abidinu bila je čast da njegov instrument ponese ime koje je predložio Ataturk, te je i za svoje porodično prezime uzeo naziv ovog instrumenta i postao Zeynel Abidin Cümbüş (AHÇ, 2011: 115). Umro je u Istanbulu 1947. godine.

³ Ut je žičani trzalački instrument iz porodice lauta. Pravi se od drveta (uglavnom javora). Sličan je karaduzenu, s tim što mu je korpus veći, a vrat kraći i savijen na gore. Ima deset žica, od kojih su šest od creva, a četiri od srebra. Nema prago-va, a na njemu se izvodi samo melodija. Žice se trzaju trzaljkom od orlovog ili gušćijeg pera, kosti ili metala. Na njemu se svira solo, ali je i sastavni dio čalgija (Gojković, 1989).

⁴ Džumbuš je uključen u djela američkih muzičara Stiva Vaja (Stive Vai), Dejvida Lindlija (David Lindley), Karmina Gvida (Carmine Guida) i Raja Kudara (Ry Cooder), potom sviranje multiinstrumentaliste Lu Edmondsa (Lu Edmonds), Britanca Dejvida Gilmora (David Gilmor) – bivšeg gitariste grupe Pink Floyd, italijanskog gitariste Roberta Zanicija (Roberto Zanisi), alžirsko-francuskog umjetnika Rašida Tahe (Rachid Taha), izraelskog kompozitora Arija Šapira (Arie Shapira), više sefardskih muzičkih grupa (L'Ham de Foc, Aman Aman of Spain, Flor de Kanela iz SAD-a), sirijsko-švedskog Sabri Jusufa (Sabri Yousef), jermensko-sirijskog Hejg Jazdžana (Haig Yazdjian) i amričkog pjevača Are Dinkdžijana (Ara Dinkjian) (Ederer, 2007).

Slika 1 - Zeynel Abidin Džumbuš¹

Analizom dostupne etnomuzikološke literature sa muzičkom tradicijom novopazarskog kraja da se uvidjeti da u njoj nema pomena ovog instrumenta⁶. Na podatke o njemu, ali pod nazivom *džumbus*, nailazimo u studijama narodnih instrumenata nekadašnje Jugoslavije gdje se ističe da je on vrsta orijentalne tambure u Makedoniji, koja se sastoji od okruglog plitkog metalnog (po gradovima) ili drvenog rezonantnog tijela (na selu), pokrivenog razapetom kožom (gradska) ili drvenom daskom (seoska varijanta), na čijem dugom vratu postoje metalni pragovi, a čivije su sa strane utaknute u čivijište (Gojković, 1989).

Za sviranje na džumbušu u Novom Pazaru u stručnim krugovima kod nas malo se zna, te ovaj rad ima za cilj sagledavanje ovog instrumenta i muziciranja na njemu, mogućnosti primjene kao muzičkog sadržaja u nastavi, te njegovo predstavljanje stručnoj i široj javnosti. Ovaj cilj je moguće ostvariti pronalaskom odgovora na više pitanja: kada je započela praksa sviranja na džumbušu u Novom Pazaru, kako je građen instrument, koji su načini sviranja i oblici muziciranja, u kojim prilikama se sviralo i još uvijek svira na njemu, kakav je njegov značaj u svakodnevnom životu stanovništva, koje se pjesme izvode u pratnji ovog instrumenta, kao i da li postoje metodičke i zakonske osnove da muziciranje na i uz pratnju ovog instrumenta može biti sadržaj u nastavi muzičke kulture u osnovnoj opšteobrazovnoj školi. Odgovore na ova pitanja tražila sam putem empirijskog istraživanja interdisciplinarnim pristupom (etnomuzikologija, antropologija, etnologija, muzička pedagogija) u okviru koga su korišćeni metoda teorijske analize (prevashodno etnomuzikološke literature), kvalitativno-polistrukturalni intervju, slobodni razgovor i učesničko posmatranje. Istraživanjem su obuhvaćeni nosioci ovog elementa

⁵ Fotografija je preuzeta sa https://www.ethnicmusical.com/cumbus/the-story-of-cumbus-family-from-istanbul/attachment/zeynel_abidin_cumbus-3/

⁶ Riječ je o zbirkama Vasiljević, Miodrag (1953). *Narodne melodije iz Sandžaka*. Beograd: SANU; Васиљевић, Миодраг (1967). *Югославские народные песни из Санџака*. Москва: Советский композитор (Музыка); Vukosavljević, Petar i sar. (1984). *Narodne melodije igre i nošnje Peštersko-sjeničke visoravni*. Beograd; Radio – Beograd.

nematerijalnog kulturnog naslijeđa⁷. To su tri od četiri aktivna svirača na džumbušu u Novom Pazaru – Redžep Međedović Rečko, Hamid Mihović (Slika 2) i Naser Huseinović, zatim Rifat Rifatović (unuk prvog svirača na džumbušu u Novom Pazaru) i Asim Nikšić (hroničar grada - savremenik perioda u kome se intenzivno sviralo na ovom instrumentu u Novom Pazaru). Sva izvođenja i razgovori su snimljeni (audio-video zapis) i nalaze se u arhivi autora (Nikšić, 2020). Ovaj rad predstavlja samo početak istraživanja ove teme, jer sam duboko svjesna činjenice da je istraživanje ovog problema trebalo da obuhvati i pretraživanje zvučnih arhiva, analizu svih dostupnih melodija, kao i kontrolno istraživanje⁸.

Slika 2 – Hamid Mihović⁹

⁷ Nematerijalno kulturno naslijeđe ispoljava se u više oblasti: usmene tradicije i izrazi; izvođačke umjetnosti; znanja i vještine vezane za tradicionalne zanate; znanja i prakse u vezi sa prirodom i univerzumom; društvene prakse, običaji i svečani događaji. Izvođačke umjetnosti obuhvataju elemente nematerijalnog kulturnog naslijeđa "koji se odnose na vokalne i instrumentalne muzičke izrazre, igre, ples, pozorište" (Živković, Filipović, 2017: 16). Otuda muziciranje na džumbušu (umijeće sviranja, pjevanje uz pratnju sviranja na džumbušu ili sastava u kojima je džumbuš zastupljen) predstavlja element nematerijalne kulture novopazarskog kraja, a osobe koje učestvuju u njenom prenošenju s generacije na generaciju, bilo da se radi o umijeću sviranja ili znanjima vezanim za ovaj element, predstavljaju njegove nosioce.

⁸ Metodologija naučnog pristupa u etnologiji i socio-kulturnoj antropologiji podrazumijeva planiranje istraživanja, terensko istraživanje, arhivski rad, analizu medija i kontrolno istraživanje (Blagojević, 2015).

⁹ Fotografija je zabilježena tokom projekta „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“ i nalazi se u vlasništvu autora rada.

Počeci sviranja na džumbušu u Novom Pazaru

Tokom istraživanja od naših sagovornika saznala sam da je tradicija sviranja na džumbušu u Novom Pazaru započela sa Rifatom Rifatovićem. Njegova porodica nastanila se u Novom Pazaru 1952. godine¹⁰ i u njemu odmah stekla popularnost¹¹. Prema njegovim riječima, porodica Čerkez je imala porodični orkestar. „Šef tog orkestra nije bio dedo Rifat, nego njegov babo Zija... Sastav im je bio: dedo je svirao džumbuš, Nevzat je svirao harmoniku, a pradeda Zija je svirao violinu, u stvari ćemane, tako da to je bio originalni sastav“ (Rifatović, 2020) (Slika 3). O tome govori i Redžep Međedović: „Bio je otac Rifatov violinu svir'o... Rifat svir'o džumbuš. Ova' Nevzat, brat, svir'o harmoniku i Zizo darbukaš, alarahmetelje stari, on je darbuku svir'o sa njima. Ta četvorka je radila godinama. Godinama su oni radili u Pazaru, te glavne svadbe su oni svirali. Čerkezi, čuveni Čerkezi“ (Međedović, 2020).

Slika 3 - Rifat Rifatović sa ocem Zijom i bratom Nevzatom¹²

¹⁰ Unuk Rifata Rifatovića, koji nosi isto ime i prezime, ističe da je porodica Rifatović prvobitno živjela u Prištini i da je njegov pradjed sa sinovima prvi put došao u Novi Pazar „četrdeset šeste godine da sviraju neku svadbu, a onda su se doselili u Pazar pedeset druge... Godinama su živeli na Paricama, pa su se posle preselili u Potok [Parice i Potok su nazivi mahala u Novom Pazaru, primjedba N. N.]“. On naglašava da se ova porodica do sedamdesetih godina XX vijeka prezivala Čerkez i kaže: „Na mezaru rahmetli pradede piše Zija Čerkez, a na mezarima moga deda i dedove braće stoji prezime Rifatović, jer su oni promenili prezime iz Čerkez u Rifatović zbog, očigledno, političkih okolnosti i vremena u kome su živeli.“ (Rifatović, 2020).

¹¹ Na zidu svog Fejsbuk profila od 10. novembra 2020. godine, Asim Nikšić, govoreći o porodici Čerkez, kaže: „Kako je u to vreme bilo uobičajeno da se svadbe, veselja i provodi organizuju po kućama uz gošćenje, kao i na teferidžima, sticao se utisak: da nije bilo ovih ljudi ne bi bilo veselja i provoda. Toliko su se stopili sa narodom, da je stican utisak da je to bila jedna duša i jedno telo. Njihova popularnost je činela da su ljudi organizovali svetkovine i kad nisu morali. U međuvremenu su svom poslu prilagodili i sandžački melos i vrlo uspešno su ga intepretirali, čineći da se puno toga ne zaboravi. Nisu bili pohlepni... Svakodnevno su uveseljavali razna društva, od zanatlija, činovnika, zemljoradnika, bogatijih i manje bogatih, kao i sve slojeve građanstva. Gde su oni bili, čula se izvrsna muzika, pesma i raspoloženje.“

¹² Fotografija je u vlasništvu Rifata Rifatovića (unuka Rifata Rifatovića svirača na džumbušu).

Građa instrumenta

Iz razgovora sa našim sagovornicima saznali smo da se u Novom Pazaru niko ne bavi proizvodnjom džumbuša, te da su svi primjerci koji u njemu postoje napravljeni u Turskoj¹³. Posmatrajući ovaj instrument (Slike 4, 5, 6, 7) utvrdili smo da ga odlikuje okruglo rezonantno tijelo (dubine 20 cm) od aluminijuma. S gornje otvorene strane nalazi se dvodijelni aluminijumski okvir prečnika 30 cm. Donji dio ovog okvira (ukrašen vegetativnim motivima), postavljen je direktno na rezonantno tijelo. Izliven je i ima 20 malih zvučnih rupa prekrivenih i zaklonjenih gornjim obodom koji je izdignut 1 cm iznad njega. Gornji dio oboda drži kožu zategnutom sa 9 zavrtnja (za svaki od njih postoji ključ). Tri od njih, ujedno, pričvršćuju rep od livenog aluminijuma ili bronzne za vrh oboda (na mjestu gdje su petlje žica pričvršćene za tijelo instrumenta). Kod starijih primjeraka rezonantno tijelo je pokriveno razapetom kožom od kože ili krave (džumbuš Rifata Rifatovića), a kod novijih specijalnom plastikom (džumbuš Redžepa Međedovića, Hamida Mihovića i Nasera Huseinovića)¹⁴. Na obodu svakog instrumenta, sa gornje strane, pišu riječi iz kojih saznajemo osnovne podatke o konstruktoru instrumenta i mjestu izrade „Mucidi Zeynel Abidin Cümbüş Türkiye Istanbul A. Bulvarı“. Drveni most (kobilica) je sa tri oble nožice naslonjen na nategnutu kožu, pridržava žice i prenosi zvuk direktno u lice instrumenta.

Slika 4 – Prednja strana instrumenta¹⁵

¹³ Naser Huseinović u razgovoru ističe: „Kad sam se ja sunetio meni je majka rahmetli donijela ovaj instrument...Ona je išla u Tursku i kupila mi je i to mi je bio poklon.“ (Huseinović, 2020).

¹⁴ Govoreći o instrumentu Rifata Rifatovića, Naser Huseinović nam skreće pažnju na rezonator i kaže: „Mislim da je to teleća, jagnjeća koža.“ Pokazujući rezonator svog instrumenta ističe: „A ovo je plastika... Ovo su noviji modeli, plastika bela, imate aluminijum za rezonator, gore je koža se zateže, kobilica je drvena...“ (Huseinović, 2020).

¹⁵ Fotografija je zabilježena tokom projekta „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“ i nalazi se u vlasništvu autora rada.

Slika 5 – Instrument bočno¹⁶

Slika 6 – Zadnja strana instrumenta¹⁷

Slika 7 – Tijelo instrumenta¹⁸

Vrat je pričvršćen za tijelo pomoću livenog aluminijuma sa dvije strane pod uglom od devedeset stepeni na taj način što je lice njegove vodoravne površine zašrafljeno za vrat, dok je oslonac sa prorezima koji pristaje preko grebena oboda, zategnut zatezanjem zavrtnja (u obliku

¹⁶ Fotografija je zabilježena tokom projekta „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“ i nalazi se u vlasništvu autora rada.

¹⁷ Fotografija je zabilježena tokom projekta „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“ i nalazi se u vlasništvu autora rada.

¹⁸ Fotografija je zabilježena tokom projekta „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“ i nalazi se u vlasništvu autora rada.

leptira) koji prolazi kroz okomito lice spoja u tijelo (Slika 8)¹⁹. Glava je pravougaonog oblika (kao kod gitare), nešto šira od vrata, blago iskošena unazad u odnosu na njega. U njoj su, lateralno utaknute čivije – njih 12, po 6 sa obje strane za 6 pari žica od metala. Svaki par zvuči unisono. Žice se, kod standardnog džumbuša štimuju GG4 - DD4 - AA3 - EE3 - HH2 - AA2 (Ederer, 2007), ali postoje i drugi štimovi, npr. FF3 - CC3 - GG2 - DD2 - CC2 (AHÇ, 2011). Hamid Mihović ističe da duple žice na džumbušu "doprinosu intenzitetu zvuka instrumenta, ali i spektru frekvencija, te da je jedan od originalnih njegovih štimova A – H – E – A – D - G" (Mihović, 2020). Naser Huseinović, govoreći o štimovanju instrumenta ističe: „Štima se A – H – E – A – D - G, ima još drugih. Ja znam dva tri..." (Huseinović, 2020).

Na instrumentu se svira mizabom (tur. mizrap), trakom od specijalne meke plastike, dužine 12 i širine 1 cm sa blagim oblinama (malo su tanje na krajevima) (Slika 9). Tonovi se sviraju tremolo – brzim naizmeničnim sviranjem istog tona na paru žica mizrabom. Hamid Mihović objašnjava: „Nema naslanjanja ruke na instrument da bi mogao da se proizvede trzaj... Najbitnije je, baš, pri počinjanju, učenju sviranja, da se desna ruka oslobodi, odnosno da onaj što želi da svira prelomi tu ruku da može da dobije odgovarajući zvuk..." (Mihović, 2020). Trzanje duplih žica daje osobenu boju i doprinose jačini zvuka instrumenta.

Slika 8 – Spoj vrata i tijela instrumenta²⁰

¹⁹ Vratovi su se poput tijela i rezonantne ploče ovog instrumenta vrmenom mijenjani – u početku su izrađivani od tvrdog drveta, a onda od presovanog.

²⁰ Fotografija je zabilježena tokom projekta „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“ i nalazi se u vlasništvu autora rada.

Slika 9 – Mizrab²¹

Redžep Međedović je prepravljao džumbuš na kome svira i prilagodio ga svojim potrebama. Evo šta on u vezi toga kaže: „ On ima četres' godina kako je prepravljen. Evo šta sam uradio. Vidiš. To se vidi da sam ja jednu ploču sa jedne gitare skinuo sa pragovima i poneo stolaru. On je stanjio za toliko, stanjio taj vrat i nalepio je ovu ploču sa pragovima. Nije baš pravi zvuk ko onaj turski, jer on je mekši turski, zato što nema pragove...” (Međedović, 2020). Vrat džumbuša na kome je svirao Rifat Rifatović i na kome sviraju Hamid Mihović i Naser Huseinović je bez pragova.

Lokalitet i prilike u kojima se sviralo i svira na ovom instrumentu, kao i njegov značaj

Iz razgovora sa Hamidom Mihovićem saznali smo da se na ovom instrumentu svira samo u Novom Pazaru. U prilog tome on kaže: „Karakteristično za džumbuš je da se on, što se Sandžaka tiče, samo u Pazaru svira. Nigde na drugom mestu. To je jedna interesantna pojava. Znači par kilometara van grada se nije mogao čuti. Jedino po izletištima. Inače po selima i drugim gradovima Sandžaka ne. Znači, ni Sjenica, ni Rožaje, Nova Varoš, itd. ne. Samo u Pazaru... U regionu svira se na Kosovu i to u pojedinim gradovima – Kosovska Mitrovica, Prizren, Priština, možda još negde, ali to su najpoznatija mesta gde ima tih izvođača na džumbušu, i po Makedoniji, po Skoplju “ (Mihović, 2020).

Od naših sagovornika saznali smo o sastavima u kojima se sviralo na džumbušu, kao i prilikama u kojima se sviralo. Rečko Međedović navodi da se, pored džumbusa povodom svadbi, suneta i novije vrijeme babina, na džumbušu sviralo i na izletima, posecima i kafanama. Rifat Rifatović kaže: „Iz razgovora sa mojim amidžama, sa sinovima mog rahmetli deda, znam da je mnogo voleo da svira u Vrbi, koja je bila đe je sad Hotel Vrbak, da su mnogo svirali u Granati i da su mnogo svirali u Banji Pazarskoj. Ni jedno od ta tri mesta više ne postoji. I nekako je to zanimljivo, očigledno je kako ta muzika nestajala i sintisajzer i ostali instrumenti zauzimaio tržište, tako su, očigledno, i ta mesta nestajala“ (Rifatović, 2020).

Redžep Međedović ističe da se od pedesetih godina do pojave sintisajzera uz džumbuš sviralo na harmonici, i darbuci, te da je se ovaj

²¹ Fotografija je zabilježena tokom projekta „Džumbuš–instrument muzičke tradicije u Novom Pazaru“ i nalazi se u vlasništvu autora rada.

instrument vremenom počeo ozvučavati i kaže sljedeće: „Kasnije, kad su izašle klavijature, posle u klavijaturama imaš i udaraljke imaš sve, kompletnu pratnju imaš samo što solo sa džumbušom možeš da radiš. Ja sad, kad god sam na svadbu, onaj klavijaturista mi završava sve. Ja samo sviram i pevam solo, a on ima udaraljke i akorde i pratnju, sve ima na klavijature.“ On ističe da je ranije na džumbusima uvijek svirao uz harmoniku i darbuku i dodaje: „Ta trojka je obavezna, jer darbuka dominira tom ritmu. Darbuka je taj instrument koji treba, a harmonika, eto to. Uglavnom, tu je potreban i def u pratnji, onaj krupniji def, veći, koji ima dublji zvuk i darbuka... To kad hoj da kompletiraš, onda su to izvorni instrumenti.“ (Međedović, 2020).

Pjesme koje se izvode u pratnji džumbuša

Hamid Mihović i Naser Huseinović podjednako sviraju orijentalnu i tradicionalnu muziku novopazarskog kraja na džumbušu. Ono na šta je posebno stavljen akcent jesu pjesme koje su pjevane uz sviranje na njemu. Osvrćući se na repertoar pjesama svog djeda, Rifat Rifatović ističe da je, istražujući dedin rad, došao do zaključka „da je dedo najviše svirao turske pesme“. On smatra da su on i njegovi savremenici radili istu stvar – „uzimali melodije koje su, na neki način, nekim putevima, dolazile do ovih prostora i onda su na to pričali svoje priče odavde. Tako je, recimo *Po potoku sitna riba* pesma koju je pevao nani...Originalna turska verzija je *Osman Paša* [riječ je zapravo o turskoj pjesmi *Tuna nehri* koja se među Bošnjacima pjeva kao *Osman Paša i Zapjevala Šećer Đula*, više o ovoj pjesmi i, uopšte, prepjevavanju turskih tradicionalnih pjesama kod Bošnjaka vidjeti u Şentürk, Nikšić, 2013, primjedba N. N.,]“ (Rifatović, 2020).

Redžep Međedović ukazao je na to kako on na džumbušu nije svirao melodije novih pjesama, već onih koje su se u vrijeme kada je počinjao da svira na ovom instrumentu već pjevale u Novom Pazaru (tradicionalne pjesme). On kaže: „Sve to što sam pev'o, svi su pevali. Ja sam sve to od njih naučio od starog naroda, od starijih ljudi. Sve. Znači *Moj čevčiču* i ovaj i onaj i *Moja draga, moja mila* i *Jutros mi je ruža procvala...* *Moj golube, Grana od bora, Ja uranih jutros rano, Ja posadih višnju na obalu* i *Jutros mi je ruža procvala...*“ (Međedović, 2020)²². Hamid Mihović, osvrćući se na repertoar pjesama u prošlosti ističe da su na džumbusima, pored pjesama koje su se tradicionalno pjevale u Novom Pazaru, „neizostavne bile i turske pjesme, kao npr. *Ališimin kašlari* i *Vardar ovası*“ (Mihović, 2020).

²² Moram da napomenem da je Redžep Međedović, u želji da sačuva pjesme koje se tradicionalno pjevaju u Novom Pazaru, snimio tri CD-a pod nazivom *Kraj Novog Pazara* sa ukupno 56 pjesama (na omotu nema oznaka izdavača niti kataloškog broja).

Od Nasera Huseinovića snimili smo pjesme *Izdođo da se prošetam, Oj djevojko Anadolko, Raslo mi je badem drvo, Tri su ptice zapjevale, Haj, ja zagrizoh šareniku jabuku* (Huseinović, 2020).

Metodička primjenljivost primjera instrumentalnog i vokalno-instrumentalnog muziciranja na džumbušu u nastavi muzičke kulture

Iz cilja predmeta Muzička kultura, definisanog u široko postavljenim programima nastave i učenja osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Srbiji, jasno se uočava značaj očuvanja muzičkog naslijeđa putem muzičkog iskustva koje učenici stiču u osnovnoj opšteobrazovnoj školi²³. U mlađim razredima osnovne škole rad na ovom polju odvija se izvođenjem brojalica, narodnih pjesama (po sluhu i iz notnog teksta), igara (igara uz pjevanje i narodnih kola), sviranjem sadržaja muzičke tradicije na dječjim muzičkim instrumentima, te slušanjem narodnih kola i narodnih pjesama u pratnji tradicionalnih instrumenata. Očuvanje muzičkog naslijeđa u starijim razredima osnovne škole ostvaruje se usvajanjem znanja o ontogenezi tradicionalne muzike u društveno-historijskom kontekstu i njenoj ulozi i značaju u svakodnevnom životu putem slušnog iskustva i spontanog zaključivanja (analitičkog slušanja odgovarajućih primjera vokalne, instrumentalne i vokalno-instrumentalne narodne muzike), kao i pjevanjem (po sluhu i iz notnog teksta) i sviranjem narodnih pjesama na dječjim muzičkim instrumentima. U programima nastave i učenja za sve razrede navedeni su preporučeni sadržaji, ali se nastavnicima u uputstvu za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa daje mogućnost da u nastavi, pored njih, koriste i sadržaje po slobodnom izboru (maksimalno do 30%) koji su primjereni mogućnostima učenika, zahtjevima i ishodišta programa, te lokalitetu na kome se nalazi škola (Pravilnici o programu nastave i učenja za prvi, drugi, treći, četvrti, peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017; 15/2018; 16/2018; 5/2019; 11/2019).

Kao što je već istaknuto muziciranje na džumbušu u novopazarskom kraju pojavljuje se u vidu pojedinačnog/samostalnog (solističkog) sviranja i pjevanja u pratnji džumbuša ili sastava u kojima je zastupljen.

²³ Cilj predmeta muzička kultura je da se „kod učenika razvije interesovanje i ljubav prema muzici kroz individualno i kolektivno muzičko iskustvo kojim se podstiče razvijanje kreativnosti, estetskog senzibiliteta i duha zajedništva, kao i odgovornog odnosa prema očuvanju muzičkog naslijeđa i kulture svog i drugih naroda“ (Pravilnici o planu nastave i učenja za prvi, drugi, treći, četvrti, peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017: 34; 15/2018: 157, 305; 16/2018: 82; 5/2019: 46, 106; 11/2019: 47, 112).

Pošavši od oblasti/tema²⁴, ishoda²⁵ i sadržaja²⁶ definisanih u programima nastave i učenja za mlađe razrede osnovne škole uočili smo da učenici na primjerima instrumentalnog i vokalno-instrumentalnog muziciranja na džumbušu, metodiskim postupkom u radu na slušanju muzike²⁷ mogu da uoče pojedinačno (solističko) izvođenje, pjevanje sa sviranjem u pratnji jednog (džumbuša) ili više instrumenata (džumbuš i darbuka; džumbuš, darbuka i def; džumbuš, darbuka, harmonika; džumbuš, darbuka, harmonika, violina; džumbuš, darbuka i def; džumbuš, darbuka, def i violina), da povezuju izražajne komponente muzike sa karakterom slušanog djela, kao i slušanu muziku sa njima bliskim situacijama, odnosno događajima iz svakodnevnog života kao što su svadbe, suneti, krne...

Jedan od kriterijuma za izbor muzičkih sadržaja za pjevanje po sluhu u mlađim razredima osnovne škole jeste struktura muzičkih komponenti. U skladu sa metodičkim zahtjevima pjesmu na ovom uzrastu treba da odlikuje „pevljiva melodija u kojoj se tonovi nižu bez većih skokova, jasnog ritma, obima do oktave (c¹–c², eventualno d²), malog oblika (rečenica, period, dvo-

²⁴ Nastava muzičke kulture u mlađim razredima osnovne škole realizuje se u oblastima slušanje muzike, izvođenje muzike i muzičko stvaralaštvo (Pravilnici o programu nastave i učenja za drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017; 16/2018; 5/2019; 11/2019).

²⁵ Neki od navedenih ishoda u programima nastave i učenja za predmet muzička kultura od I do IV razreda osnovne škole su da: učenik razlikuje pjevanje/sviranje, hor/jedan pjevač/grupa pjevača, orkestar/jedan svirač/grupa svirača; boju različitih pjevačkih glasova i instrumenata i muzičke izražajne elemente; povezuje muzičko djelo u odnosu na njemu bliske situacije; povezuje vrstu glasa i boju instrumenta sa karakterom djela (Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017); prepoznaje narodnu i umjetničku muziku; razlikuje instrumente po boji zvuka; povezuje karakter djela sa izborom instrumenata i muzičkim izražajnim elementima (Pravilnici o planu nastave i učenja za drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 16/2018; 5/2019; 11/2019).

²⁶ Između ostalog, u programima nastave i učenja za predmet muzička kultura u mlađim razredima osnovne škole kao sadržaji navode se: vokalna i instrumentalna muzika (Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 16/2018); djela koja ilustruju različite boje ljudskog glasa i instrumenta, muzički dijalog (hor, glas i hor, glas i instrument, dva galsa, dva instrumenta, jedan svirač, grupa svirača, orkestar) (Pravilnici o planu nastave i učenja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017; 16/2018); primjeri folklorne tradicije srpskog i drugih naroda (Pravilnici o planu nastave i učenja za treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 5/2019; 11/2019).

²⁷ Metodski postupak u radu na slušanju muzike sastoji se od nekoliko etapa i realizuje se na različitim časovima u toku jedne ili više godina. I etapa obuhvata: pripremu za prvi susret sa odabranom kompozicijom; globalno slušanje; spontano reagovanje na muzički doživljaj; razgovor o djelu; sređivanje utisaka. II etapa: priprema za selektivno slušanje sa jasno postavljenim zahtjevima; selektivno (analitičko) slušanje; postepeno opažanje i prepoznavanje pojedinosti (sredstava izvođenja, elemenata muzičkog izraza, djeljivost kompozicije). III etapa: priprema za ponovno slušanje djela u cjelini; podsticanje prepoznavanja kompozicije; globalno slušanje višeg nivoa; sinteza svih pojedinosti u cjelinu; izražavanje utisaka i stvaranje kritičkog stava (Stojanović, 1996).

delna i trodelna pesma) sa čestim ponavljanjem muzičkih fraza i u tonalitetu koji odgovara dečijem glasu²⁸ (Stojanović, 1996: 28). Za pjevanje/sviranje iz notnog teksta biraju se pjesme obima do none (h-c²) u mjeri 2/4, 3/4 i 4/4²⁹. Analizom muzičkih struktura u pjesmama koje su snimljene uz sviranje na džumbušu da se zaključiti da su one najčešće velikog obima melodije, sa većim skokovima i složenije ritmičke strukture. Ipak, među njima postoje i one koje su metodički primjenljive za pjevanje po sluhu i pjevanje/sviranje iz notnog teksta u mlađim razredima osnovne škole (primjer 1). Pri njihovom usvajanju, bez obzira da li se usvajaju iz notnog teksta ili po sluhu, nastavnik u etapi uvod i stvaranje raspoloženja³⁰, u cilju stvaranja atmosfere za učenje nove pjesme, razgovorom o slavljinama u prošlosti (prilikama i načinima kako se narod veselio, pjesmama i instrumentima koji su bili zastupljeni) i slušanjem/gledanjem audio/video snimka pjevanja obrađivane pjesme u pratnji džumbuša (ili sastava u kojima je zastupljen džumbuš) stvorice atmosferu za njeno učenje. Također, prigodan audio ili video snimak pjevanja uz sviranje na džumbušu može biti korišćen i u etapi slušanje i doživljaj pjesme u cilju podsticanja muzičkog doživljaja kod učenika.

Primjer 1 - *Ja poslah baba đerdan da mi kupi*, narodna pjesma

Živo

mf
Ja pos-lah ba - ba đer-dan da mi ku - pi, Ja pos-lah ba - ba đer-dan da mi ku - pi,

1. of, le-le, šu ćur me-ne, der - da-ne moj,
2. of, le-le, šu ćur me-ne, der - da-ne moj.

Ja poslah baba đerdan da mi kupi.
Of, lele, šućur mene, đerdane moj.

Brat mi se vrati, a derdana nema.
Of, lele, šućur mene, đerdane moj.

Babo se vrati, a derdana nema.
Of, lele, šućur mene, đerdane moj.

Ja poslah dragog đerdan da mi kupi.
Of, lele, šućur mene, đerdane moj.

Ja poslah brata đerdan da mi kupi.
Of, lele, šućur mene, đerdane moj.

Dragi se vrati i đerdan mi nosi.
Of lele, šućur mene, đerdane moj.

²⁸ U programima nastave i učenja za prvi i drugi razred ambitus većine pjesama ne prelazi obim c¹-a¹, a u drugom c¹-c², mada u oba razreda ima i pjesama čiji je najniži i najviši tonovi ambitusa prevazilaze pomenute okvire (Pravilnici o planu nastave i učenja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017; 16/2018).

²⁹ Uvidom u Program nastave i učenja za četvrti razred uviđamo da je u ovom razredu predviđeno da se iz notnog teksta pjevaju/sviraju primjeri u obimu od h do c² u mjeri 2/4, 3/4 i 4/4 (Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 11/2019).

³⁰ Etape obrade pjesme po sluhu su: uvod i stvaranje raspoloženja, slušanje i doživljaj pjesme, usvajanje pjesme, a obrade pjesme iz notnog teksta: uvod i stvaranje raspoloženja, slušanje i doživljaj pjesme, analiza notnog teksta, čitanje solmizacijom u ritmu – parlatu, pjevanje solmizacijom u ritmu, pjevanje poetskim tekstom, izražajno dotjerivanje pjesme (Stojanović, 1996).

Uzimajući u obzir oblasti/teme³¹ ishode³² i sadržaje³³ naznačene u programima nastave i učenja od V–VIII razreda osnovne škole uočili smo da su primjeri muziciranja na džumbušu metodički primjenljivi u oblasti muzički instrumenti, slušanje muzike i muzičko izvođenje. Muzički instrumenti obrađuju se u starijim razredima osnovne škole³⁴. Žičani instrumenti (trzalački i gudački), kako oni koji su zastupljeni u umjetničkoj, tako i oni zastupljeni u narodnoj muzici, obrađuju se u VII razredu³⁵. U skladu sa tim, preko slušanja odgovarajućih primjera instrumentalnog i vokalno-instrumentalnog muziciranja na džumbušu uz znalačko vođenje nastavnika učenici u novopazarskom kraju moćiće da upoznaju zvučne karakteristike džumbuša kao trzalačkog instrumenta, da ga povežu sa običajima i događajima iz svakodnevnog života, da usvoje znanja o

³¹ Nastava muzičke kulture u starijim razredima osnovne škole realizuje se u oblastima/temama: čovjek i muzika, muzički instrumenti, slušanje muzike, izvođenje muzike, muzičko stvaralaštvo (Pravilnici o programu nastave i učenja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018; 5/2019; 11/2019).

³² U ishodima nastave, između ostalog, navodi se da učenik treba da: iskaže svoje mišljenje o značaju i ulozi muzike u životu čovjeka; klasifikuje instrumente po načinu nastanka zvuka; analizira slušano djelo u odnosu na izvođački sastav i instrumente; ilustruje primjere korišćenja plesova i muzike prema namjeni u svakodnevnom životu (Pravilnik o programu nastave i učenja za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018); poveže različite vidove muzičkog izražavanja sa društveno-historijskim ambijentom u kome su nastali; (Pravilnici o planu nastave i učenja za šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018; 5/2019, 11/2019); prepozna vrstu instrumenata po izgledu i zvuku; opiše način dobijanja tona (Pravilnici o programu nastave i učenja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018; 5/2019, 11/2019).

³³ Neki od sadržaja koji su navedeni u programima su: djela najstarije folklorne tradicije srpskog i drugih naroda, slušanje djela tradicionalne muzike (Pravilnici o programu nastave i učenja za sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 5/2019, 11/2019); narodne pjesame koje se pjevaju po sluhu i iz notnog teksta i sviraju na dječjim muzičkim instrumentima (Pravilnici o programu nastave i učenja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018, 5/2019, 11/2019); narodni instrumenti (Pravilnik o programu nastave i učenja za šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018); instrumentalna muzika/solističko, kamerno i orkestarsko muziciranje (Pravilnici o programu nastave i učenja za šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018, 5/2019, 11/2019).

³⁴ Učenici u V razredu izučavaju udaraljke, VI instrumente sa dirkama, VII žičane, a u VIII duvačke muzičke instrumente (Pravilnici o programu nastave i učenja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018; 5/2019; 11/2019).

³⁵ U izboru sadržaja za slušanje dat je prijedlog primjera za sljedeće trzalačke instrumente: tamburu, lautu, citru i balalajku. U prijedlogu sadržaja se, pored kompozicija, nalaze i primjeri narodnih pjesama uz sviranje na pomenutim instrumentima., npr. Narodna pjesma, *Sagradiću šajku*, izvode Zvonko Bogdan i Tamburaški orkestar Janike Balaža (Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 5/2019: 108).

njegovom porijeklu, građi, držanju za vrijeme sviranja i oblicima muziciranja³⁶.

Primjeri pjevanja uz pratnju na džumbušu ili odgovarajućim sastavima u kojima je džumbuš zastupljen su primjenljivi i u oblasti izvođenja muzike i to pjevanju pjesama po sluhu (primjer 2), te pjevanja/sviranja iz notnog teksta, u zavisnosti od strukture pjesama, te metodičkih i zahtjeva programa nastave i učenja u određenom razredu³⁷.

Primjer 2

Bulbul mi pjeva, ruža mi cvjeta, narodna pjesma³⁸

Živo
mf
Bul - bul mi pje - va, ru - ža mi cvje - ta, mo - je dra - ge
1.
ne - ma. f mo - je - dra - ge ne - ma.
2.

Bulbul mi pjeva, ruža mi cvjeta,
moje drage nema.

Haj sa prozora majka je zove,
hajde kćeri doma.

Haj otišla je u đul bašču,
pod ružom da spava.

Aman ne zovi me stara majko,
i ti si bila mlada.

³⁶ U uputstvu za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa ističe se: da treba posebno obratiti pažnju na vezu između izbora instrumenata i događaja, odnosno prilika kada i na koji način se muzika izvodila; žičane instrumente treba obraditi kroz odgovarajuće slušne primjere koji na upečatljiv način prezentuju njihove karakteristike; informacije o žičanim instrumentima treba da budu svedene i usmjerene na način dobijanja tona, tonsku boju, izražajne i osnovne tehničke mogućnosti i primjenu; instrumente je potrebno auditivno i vizuelno prikazati kroz osnovne informacije u okviru predviđenog sadržaja; potrebno je integrisati nastavne sadržaje-povezati geografsko područje sa narodnom pjesmom, igrom, nošnjom i običajima obrađivanog lokaliteta (Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 5/2019).

³⁷ Prema Programima nastave i učenja od V–VIII razreda učenici pjevaju/sviraju iz notnog teksta primjere koji sadrže sljedeću problematiku muzičke pismenosti: osminka triola; sinkopa; mjera 6/8; punktirani ritam; šesnaestina, sinkopa, G-dur; F-dur; d-mol (Pravilnici o planu nastave i učenja za šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018, 5/2019, 11/2019).

³⁸ Programom nastave i učenja za osmi razred predviđeno je da se po sluhu pjevaju pjesme u mješovitim taktovima (7/8, 5/8) (Pravilnik o programu nastave i učenja za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 11/2019: 112).

Zaključak

Nakon obavljenog istraživanja utvrdili smo da je sviranje na instrumentu džumbuš u Novom Pazaru muzička tradicija novijeg datuma, stara svega 70 godina. Započela je nakon Drugog svjetskog rata sa pojavom Rifata Rifatovića (Čerkeza). Među Novopazarcima se ovaj instrument danas naziva bendžo. Instrument se uvozi iz Turske i na njemu sviraju samo Bošnjaci. U okolnim mjestima (Sjenica, Tutin, Nova Varoš, Prijepolje, Priboj) ne svira se na ovom instrumentu. Na džumbušu se sviralo i svira na džumbusima povodom svadbi, suneta, babina, krna (djevojačkih večeri), na izletima, posecima i u kafanama. Od pedesetih godina do pojave sintisajzera na njemu se sviralo, uglavnom, u pratnji harmonike i darbuke, defa i violine, a danas solo, uz pratnju sintisajzera ili orkestra (obavezno sa harmonikom). Na ovom instrumentu izvode se: 1. orijentalne melodije; 2. pratnja narodnim pjesama. U pratnji ovog instrumenta, od njegovog pojavljivanja u Novom Pazaru, pjevale su se i još uvijek pjevaju tradicionalne pjesme, te se može reći da je veliki broj njih i „preživio“ zahvaljujući muziciranju na njemu. Najveći doprinos na tom polju dali su Rifat Rifatović (Čerkez) i Redžep Međedović – Rečko, koji i danas aktivno svira na njemu. U poređnom analizom Programa nastave i učenja za sve razrede osnovne škole i zabilježenih oblika muziciranja utvrđeno je da je ono metodički primjenljivo u nastavi muzičke kulture u novopazarskom kraju i to u oblasti slušanje i izvođenje muzike u mlađim razredima osnovne škole, te čovjek i muzika, muzički instrumenti, slušanje i izvođenje muzike u starijim razredima osnovne škole. U budućnosti potrebno je sagledati strukturu muzičkih komponenti svih pjesama koje se u novopazarskom kraju izvode u pratnji džumbuša i shodno tome odrediti njihovu metodičku funkciju (razvoj sposobnosti, muzičko opismenjavanje...) u oblasti izvođenje muzike.

Ovaj instrument i muziciranje na njemu, baš kao što je to slučaj i sa drugim tradicionalnim instrumentima i oblicima muziciranja u Novom Pazaru, postepeno nestaje i ustupa mjesto sintetičkom zvuku i utjecaju različitih domaćih i inostranih žanrova sumnjivog kvaliteta. Nadam se da sam ovim radom uspjela da stručnoj i široj javnosti približim ovaj instrument i praksu sviranja na njemu, te da će rezultati istraživanja podstaći nadliježne u institucijama za očuvanje kulture u Novom Pazaru da pristupe očuvanju, prenošenju i popularizovanju instrumenta džumbuš i sviranja na njemu.

Korišćena literatura:

- AHÇ (2011). *Anadolu Halk Çalgıları 1, Telli Çalgılar*. Tanju Ozanoğlu (ured.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı
- AFI (2011). *Anatolian Folk Instruments*. [CD I, II] (ured.) Tanju Ozanoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Blagojević, Gordana (2015). Byzantine church music as a field for ethnological and astrophological research. U Konstantinos Charil, Karagounis & Geogios Kouroupetrorglou (ured.). *The Psaltic Art as an Autonomous Science. Scientific Branches – Related Scientific Fields – Interdisciplinary Collaborations and Interaction* (149–153). Volos: Volos Academy for Theological Studies. Department of Psaltic Art and Musicology.
- Ederer, B. Eric (2007). *The Cümbüş as Instrument of „the Other“ in modern Turkey*. Master teza odbranjena na University of California.
- Gojković, Andrijana. (1989). *Narodni muzički instrumenti*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Huseinović, Naser (2020). Intervju 17. 09. 2020., *Zvučni arhiv Nake Nikšić 5*. Novi Pazar, Srbija.
- Međedović Rečko. *Kraj Novog Pazara*. [BOX3 CD].
- Međedović, Redžep (2020). Intervju 06. 09. 2020., *Zvučni arhiv Nake Nikšić 5*. Novi Pazar, Srbija.
- Mihović, Hamid (2020). Intervju 12. 09. 2020., *Zvučni arhiv Nake Nikšić 5*. Novi Pazar, Srbija.
- Đinđić, Slavoljub, Mirjana Teodosijević i Darko Tanasković, prir. 1997. *Türkçe-Sırpça Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Nikšić, Naka (2020). Muziciranje na džumbušu u Novom Pazaru. *Zvučni arhiv 5*.
- Vasiljević, Miodrag (1953). *Narodne melodije iz Sandžaka*. Beograd: SANU.
- Васильевич, Миодраг (1967). *Югославские народные песни из Санџака*. Москва: Советский композитор (Музыка).
- Vukosavljević, Petar, Vasić Olivera i Jasna Bjeladinović (1984). *Narodne melodije igre i nošnje Peštarsko-sjeničke visoravni*. Beograd; Radio – Beograd.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 10/2017, 1–51. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 16/2018, 47–96. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 5/2019, 6–61. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 11/2019, 1–61. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 15/2018, 77–269. Beograd: Službeni glasnik RS.

- Pravilnik o programu nastave i učenja za šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 15/2018, 269–352. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 5/2019, 61–173. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS, Prosvetni glasnik*. 11/2019, 61–190. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Rifatović, Rifat, Intervju 17. 09. 2020., Zvučni arhiv Nake Nikšić 5. Novi Pazar, Srbija.
- Stojanović, Gordana (1996). *Nastava muzičke kulture od 1. do 4. razreda osnovne škole, Priručnik za učitelje i studente učiteljskog fakulteta*. Beograd: ZUNS.
- Şentürk, Nezihe, Naka Nikšić, (2013). Geleneksel Boşnak Müziğinde Türk Halk Şarkıları. *IV. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı*, No. 49. Cilt 2, 491–502. Ankara: Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Zeynel Abidin Cümbüş. https://www.ethnicmusical.com/cumbus/the-story-of-cumbus-family-from-istanbul/attachment/zeynel_abidin_cumbus-3/
- Živković, Dušica, Danijela Filipović (2017). O sistemu zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa u Republici Srbiji. Ka očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa Bošnjaka u Republici Srbiji. 13–32. Prijepolje–Priboj: Nova vizija–Ženska inicijativa.

SUMMARY

THE DŽUMBUŠ – AN INSTRUMENT FROM THE MUSICAL TRADITION OF NOVI PAZAR

Naka Nikšić

A particular form of entertainment existed in Serbia during the 20th century, known as *džumbus*. In rural areas, and in some urban ones, the *džumbus* was an activity in which both men and women participated, while in Novi Pazar, where it was a frequent occurrence until the end of the 1980s, it was held separately for men and women. An unavoidable element in the so-called men's *džumbus* was an instrument that most people in Novi Pazar today would call a banjo, which is in fact the Turkish instrument known as the *cümbüş* (read as *džumbuš*).

To shed further light on the issue, we carried out an interdisciplinary study (ethnomusicology, anthropology, ethnology, musical pedagogy) with the aim of analyzing this instrument and the music played on it, the possibility of implementing it as in-class material, and also for the purpose of making the instrument known to the wider public. As part of the study we used methods such as theoretical analysis (primarily of ethnomusicological literature), a qualitative-polystructural interview, free conversation, and observation of the respondents. The study was carried out in 2020 and included the bearers of this element of cultural heritage.

The results indicated that playing the *džumbuš* in Novi Pazar is a rather recent musical tradition, only 70 years old. It began during World War II with the appearance of the Čerkez family who moved from Priština to Novi Pazar. The instrument was brought in from Turkey and was only played by the Bosniaks in Novi Pazar in Serbia. The *džumbuš* is a plucking string instrument, with a body made of aluminum, a wooden neck, and six pairs of strings (each pair is played in unison). A mizab is used to pluck the strings. The *džumbuš* was played and is still being played at *džumbusi* (parties) organized on the occasion of weddings, *babine* (when gifts are brought for newborns), *krne* (bachelorette parties), picnics, *poseci* (traditional home slaughtering of animals), and in taverns. From the 1950s until the emergence of the first synthesizers, they were mostly played to the accompaniment of the accordion and the *darbuka* (goblet drum), *daf* (a frame drum) and violin, while today they are played solo, to the accompaniment of the synthesizer or orchestra (and always along with the accordion). The instrument is played for: 1. the performance of oriental melodies; 2. as accompaniment to folk songs. Since it appeared in Novi Pazar, traditional songs have begun to be sung to it, and many of them could be said to have "survived" thanks to this instrument. By the analysis of the Teaching and Learning Program for all grades of primary school, it was determined that the examples of playing music at the *džumbuš* are methodically applicable in the teaching of musical culture in the Novi Pazar area, namely in the area of listening and performing music in the younger grades of primary school, as well as man and music, musical instruments, listening and music performance in the older grades of elementary school.

Key words: musical instrument, the *džumbuš*, the banjo, Novi Pazar, music education material.